

МІГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

MIGRATION TRENDS IN UKRAINE: FEATURES OF UKRAINIAN LABOUR MIGRATION

У статті розглянуто сутність і сучасний стан трудової міграції у світі та Україні. Досліджено міграційні тенденції в Україні. Здійснено аналіз напрямків української трудової міграції, вікових груп та секторів зайнятості українських трудових мігрантів. Розкрито основні соціально-економічні причини трудової міграції та їх наслідки.

Ключові слова: міжнародна міграція, трудові ресурси, працездатне населення, економічно активне населення, міжнародний поділ праці, міграційна ситуація в Україні.

В статье рассмотрены сущность и современное состояние трудовой миграции в мире и в Украине. Исследованы миграционные тенденции в Украине. Осуществлен анализ направленный украинской трудовой миграции, возрастные группы и сектора занятости украинских трудовых мигрантов. Раскрыты основные социально-эко-

номические причины трудовой миграции и их последствия.

Ключевые слова: международная миграция, трудовые ресурсы, трудоспособное население, экономически активное население, международное разделение труда, миграционная ситуация в Украине.

The article discusses the essence and the present state of migration in the world and Ukraine. It investigates the migration trends in Ukraine and analyzes the destinations of Ukrainian labor migration, age groups and sectors of employment of Ukrainian labor migrants. Basic social and economic causes of labor migration and implications are delineated in the article

Key words: international migration, labor, working-age population, economically active population, the international division of labor, the migration situation in Ukraine.

УДК 339.924:331.556.4(477)

Хомутенко Л.І.

к.е.н, доцент кафедри міжнародної економіки Сумський державний університет

Гребенюк А.П.

студентка Сумський державний університет

Постановка проблеми. Складовою світової системи господарювання та глобальним явищем являється міжнародна трудова міграція, яка є результатом еволюції робочої сили та системи міжнародного поділу праці й інтеграції. Явище міграції досить давнє, воно виникло та розвивалось одночасно з людством. Не існує жодної держави в світі, яка б не була задіяна у світових міграційних процесах на різних етапах свого розвитку: як країна – постачальник трудових ресурсів чи як країна – реципієнт – приймаюча трудові ресурси [1]. На сьогоднішній день Україна виступає експортером трудових ресурсів на світовому ринку праці, хоча останнім часом зростає кількість іноземних громадян, які працюють в Україні. Проте це дані за офіційними джерелами статистики, що не враховує біженців та нелегалів. Трудова міграція українців, а особливо кваліфікованих кадрів є однією з найсерйозніших проблем нашої держави. Міграційна ситуація в Україні також характеризується тим, що значна кількість мігрантів спричинює численні проблеми, а з іншого боку – нові можливості, що пов'язані з міграцією. З огляду на все вище зазначене, актуальність даної теми полягає у тому, що дослідження та аналіз міграції та сучасного стану міграційних процесів з України, виявлення причин та факторів впливу на подане явище є необхідною умовою для формування ефективної міграційної політики в Україні, що є важливим на даному етапі розвитку нашої держави.

Саме тому ця тема є досить актуальною, потребує детального вивчення її тенденцій та основних причин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи явища міграції закладено у

працях таких науковців: В. Шелюка, Н. Проскура, В. Макара, А. Хомра, Т. Драгунова, Г. Гоголя, Е. Равенштейна, Б. Кордана, Л. Лещенка, В. Юнцева, Л. Рибаківського та інших вчених. Питання, які розкрито фрагментарно, щодо державного регулювання трудової міграції описано у працях О. Піскуна, Д. Крапивенка, О. Шибка, І. Гнибіденка. Зовнішня міграція з України досліджується також в працях О. Малиновської, С. Метельєва та А. Гайдуцького. Також питання міжнародної міграції робочої сили, яка займає важливе місце в системі міжнародних економічних відносин, досліджували та продовжують досліджувати такі науковці, як: О.В. Позняк, Е.М. Лібанова, О.А. Грішнова, Н. Мамонтова, О.А. Малиновська, О.У. Хомри, Г.О. Харламова та інші.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності міжнародної трудової міграції, дослідження міграційних процесів в Україні, аналіз зовнішньої трудової міграції з України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом багатьох років науковці намагались віднайти підхід до визначення єдиного поняття «міжнародної міграції», проте до сьогоднішнього часу не існує єдиної дефініції даного поняття. Під міграцією слід розуміти переміщення людей в просторі, між територіями та країнами. Щодо трудової міграції – це процес переміщення трудових ресурсів з метою працевлаштування на вигідніших умовах, які визначаються співвідношенням попиту і пропозиції на ринку робочої сили, ніж в країні або регіоні постійного проживання мігранта. На думку Ю. Гуменюка і Г. Гоголя міжнародна трудова міграція як самостійне економічне явище має певні ознаки ідентичності: економічна моти-

вація, тривалість у часі та добровільність. Досвід України та зарубіжних країн свідчить про те, що нехтування міграційними процесами призводить до скорочення в країні кваліфікованих спеціалістів та певною мірою відтоку з країни кращої частини працездатного населення. Адже не вигідні умови задля реалізації свого трудового потенціалу людиною призводять до пошуку кращого місця роботи з більш високою оплатою своєї праці, що є однією з причин трудової міграції. На сьогоднішній день визначають основні напрямки міжнародної трудової міграції такі, як:

- із країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою до розвинутих країн світу (за економічними причинами) – згідно з публікаціями Міжнародної організації з міграції «South–North»;
- із розвинутих країн до країн, що розвиваються («North–South»: наприклад, з США до Мексики та Південної Африки);
- міграція у межах розвинутих країн світу («North–North» – для цього напряму характерний «відплив» кваліфікованих робочих кадрів та «умів» з Європи до США);
- міграція у межах країн, що розвиваються («South–South»);
- міграційні потоки у межах країн постсоціалістичного табору (наприклад, з України до Росії, з Білорусі до Росії тощо) [3].

До найважливіших регіонів залучення трудових ресурсів, що визначають напрямки сучасної міжнародної трудової міграції, належать: Західна Європа, Північна Америка, Південноамериканський регіон, Західна та Південно-Східна Азія. Найбільшими центрами ж залучення мігрантів є США та Канада, а також країни Західної Європи: Польща, Італія, Німеччина, Великобританія, Франція, Швейцарія, що перш за все залежить від рівня їх економічного розвитку.

До основних тенденцій сучасної міжнародної трудової міграції належать:

- зростання чисельності трудових мігрантів з кожним роком;
- міграційні потоки складаються з двох напрямів, одна країна може бути і донором, і реципієнтом робочої сили;
- переважають економічні мотиви міграції над неекономічними;
- розширення кількості країн, що виступають активними учасниками міжнародних міграційних процесів;
- спрямованість і концентрація міжнародних мігрантів у найбільш розвинутих регіонах світу;
- зростання обсягів нелегальної міграції;
- зростання активного втручання держави у міграційні процеси [3,4].

На даний момент Україна виступає однією з найбільших держав-донорів трудових ресурсів у Європі, входить у першу десятку країн – донорів.

Розвиток зовнішніх міграційних процесів з України пов'язані з низькою заробітною платою у всіх секторах економіки, зростанням вимушеної неповної зайнятості та безробіття, а також поширенням бідності й високим рівнем майнового розширення населення.

Найголовнішими причинами міжнародної трудової міграції з України є:

- пошук джерел покращення свого економічного становища за рахунок підвищення рівня заробітної плати та додаткових надходжень;
- недостатня кількість робочих місць в країні;
- пошук кращого життя та умов праці за кордоном;
- пошук більших та кращих можливостей в соціальній сфері, насамперед у медицині, освіті, пенсійному забезпеченні тощо;
- відсутність перспектив у професійному розвитку та кар'єрного зростання
- нестабільність політичної та економічної ситуації в країні;
- невикладні умови ведення бізнесу та широко поширена корупція у всіх сферах суспільного, політичного та економічного життя.

Всі подані причини призводять до зростання процесів зовнішньої трудової міграції з України, особливо це стосується молодих кваліфікованих кадрів. Головною проблемою міграції з України є те, що наша країна втрачає молодь, котра має можливість під час навчання або після закінчення вузу виїхати за кордон на постійне проживання та роботу та висококваліфікованих спеціалістів, які бажають працювати за кордоном за заробітну плату у декілька разів вищу, ніж в Україні. Так, закордонний дослідник Ф. Дювел, посилаючись на дані Світового банку, називає Україну другою країною в світі, після Мексики, за величиною міграційного коридору, третьою в списку країн походження емігрантів після Індії та Китаю. Кількісно ученим оцінена еміграція трудових ресурсів у межах 4 – 15% усього населення або 20% працездатного населення [5].

За підсумками 2015 року Україна має негативний міграційний баланс. За минулий рік країну відвідало 13,02 млн. іноземних громадян, у той час як кількість емігрантів досягла 23,36 млн. чоловік. Ці цифри можна співставити з показниками 2014 року, коли було зафіксовано 12,71 млн. іммігрантів та 22,44 млн. осіб, що виїхали з країни. Українські мігранти в основному обирають такі країни: Польща та Російська Федерація через те, що там великий ринок праці, відносна свобода пересування, велика кількість зв'язків, друзів, що вже там перебувають. Також останнім часом зросла кількість трудових мігрантів до країн Європейського Союзу з 59% до 86% від кількості усіх трудових мігрантів з України. Чисельність мігрантів з України наведено на рисунку 1.1

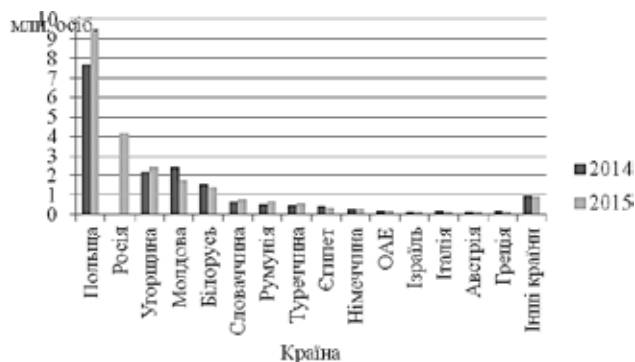

Рис. 1.1. Чисельність мігрантів з України за 2014-2015 роки [2]

Повідсотково можна зазначити, які країни є найбільш поширеними серед міграції трудових ресурсів з України: Польща – 40,76%, Російська Федерація – 17,81%, Угорщина – 10,45%, Молдова – 7,41%, Білорусь – 5,95%, Словаччина – 3,23%, Румунія – 2,94%, Туреччина – 2,31%, Єгипет – 1,51%, Німеччина – 1,26%, ОАЕ – 0,59%, Ізраїль – 0,56%, Італія – 0,5%, Австрія – 0,46%, Греція – 0,44%, інші країни – 3,84%. За віковою категорією трудових мігрантів, – це явище характерне для осіб в більш зрілому віці – в середньому 34 роки. Трудова міграція з України характеризується також як явище довгострокове, адже більшість мігрантів виїжджають з України на значний проміжок часу – близько 71% усіх трудових мігрантів у віці 18-44 роки. Тенденція розвитку довгострокової міграції в Україні наведена на рисунку 1.2

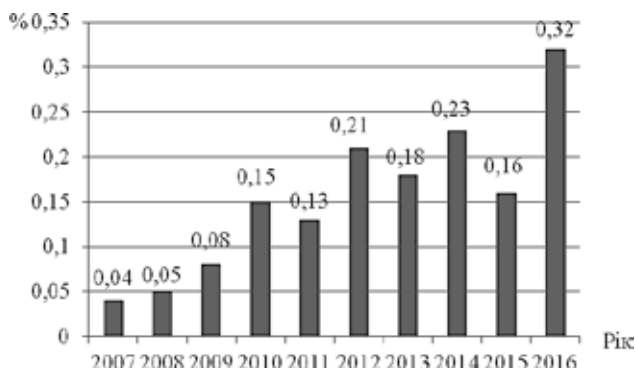

Рис. 1.2. Динаміка довгострокової трудової міграції, у відсотках до загальної чисельності населення [8]

Люди старшого віку – понад 44 роки – беруть участь у короткостроковій міграції. Також важливим фактом є те, що трудові мігранти з України мають найвищий відсоток освіченості серед усього обсягу мігрантів, які мають завершену освіту, а це близько 37%. В свою чергу, це призводить до відтоку «мізків» з України, адже велика кількість освічених та талановитих кадрів – лікарів, інженерів, фахівців з інформаційних технологій працюють за кордоном. Негативним явищем також є явище декваліфікації трудових мігрантів, бо дуже часто мігранти виконують низько кваліфіковану роботу.

Українські трудові мігранти в основному зайняті в таких секторах економіки: будівництво – близько 29%, виробництво – 14%, допомога по домогосподарству – 10%, сільське господарство – 8% та індустрія гостинності – 11%. Серед чоловіків найбільше працює у сфері будівництва, а жінок – допомога по домогосподарству. Трудова міграція з України більш характерна для чоловіків – їх частка серед усіх мігрантів складає 75%. Більша частина трудових мігрантів – 54,3% – це сільські мешканці, участь сільського населення у трудових у 2,9 разів вища від міського, це обумовлено значно меншою кількістю робочих місць в сільській місцевості. Переважна кількість всього обсягу міграції забезпечується жителями Західних областей України – 10,8% економічно активного населення залучено до міграції, тоді як в інших областях ця частка становить менше 2%. Таку ситуацію можна пояснити нерівномірністю розвитку регіонів України, відмінністю у рівнях оплати праці. Щодо кваліфікованості трудових мігрантів, то частка осіб, які мають повну вищу освіту складає 15,4%, а з освітою всіх рівнів – 30,5%, проте питома вага жінок з вищою освітою є удвічі вищою, ніж серед чоловіків. Щодо країн куди здійснюється міграцією робочої сили з України, то тут існують відмінності серед жінок та чоловіків, адже більшість жінок мігрують до Угорщини (53,0%) та до Італії (78,5%) у статевій структурі міграції.

Економічна криза 2014 року в Україні значно відобразилась на масштабах міграційних процесів з країни. Так, у 2014 році економічна ситуація в країні внаслідок війни та зовнішньої агресії значно погіршилася, стагнація переросла в глибоку кризу, промислове виробництво за підсумками року скоротилося на 10,7%. Стан економіки закономірно позначився на добробуті населення, номінальна середня заробітна платня в 2014 та 2015 роках зростала, проте інфляція, яка сягнула майже 35% в 2014 році, за деякими джерелами, і в 2015 році продовжувалася та призвела до її реального падіння. Середня заробітна плата в серпні 2016 року становила 5202 грн., а в грудні 2013 року – 3619 грн. Поряд з цим, реальна заробітна плата скоротилась у 2015 році, хоча 2016 рік показав її зростання на 15,6% в порівнянні з 2015 роком. Відбувалося стрімке дорожчання комунальних послуг, вартості проїзду на транспорті, продуктів, ліків на що вплинула значна девальвація національної грошової одиниці та високий рівень інфляції. Все це сприяє зростанню обсягів міграції з України. У контексті трудової міграції слід порівняти заробітні плати в Україні та зарплати в Європі, так в Україні вона є майже у 20 разів менша, аніж наприклад в Італії, в 6 разів менша аніж в Польщі [6].

Зважаючи на той факт, що через політичну ситуацію та протистояння на Сході України значна відстань кордону не контролюється, не можна

фактично зареєструвати кількість мігрантів до Росії та до України, тому статистичні дані щодо міграції до сусідньої держави мають значні відхилення від факту. Потік українців до Росії практично не змінився – 4,16 млн. чоловік у 2015 році проти 4,67 млн. чоловік 2014 року. Незначне скорочення обсягів міграції до Росії спричинене зростанням трудового транзиту через Білорусь. Багато українських трудових мігрантів їдуть до Росії, перетинаючи білоруський кордон, у зв'язку з припиненням перельотів, ускладненням проходження безпосереднього контролю Україна-Росія.

Несприятливий інвестиційний клімат в Україні призводить до того, що не відбувається процесу накопичення капіталу, яке б сприяло збільшенню продуктивності залучених факторів виробництва, в тому числі і праці. Звідси низький рівень оплати праці, що сприяє зростанню обсягів міграції.

Попри виїзд з країни кваліфікованих кадрів має місце і процес повернення на батьківщину трудових мігрантів. Загальна кількість постійних мігрантів, що повернулися (1992-2013 рр.), у відсотках до загальної кількості мігрантів у відповідній країні в 2014-2015 рр. проаналізовано на рисунку 1.3.

Рис. 1.3. Загальна кількість постійних мігрантів, що повернулися (1992-2013 рр.), у відсотках до загальної кількості мігрантів у відповідній країні в 2014-2015 рр.

Аналіз демонструє, що найбільша кількість українських мігрантів повертаються з Греції та з Російської Федерації, що спричинено, перш за все, внутрішніми протиріччями, які спостерігаються в цих країнах. В середньому ж 34% мігрантів повертаються на Україну.

Таким чином, явище зовнішньої міграції з України набуло масового характеру, тому слід розглянути позитивні та негативні наслідки даного явища.

До позитивних наслідків зовнішньої міграції слід віднести:

1) для мігрантів:

- отримання більшої заробітної плати та покращення рівня життя;
- отримання нового професійного досвіду;
- підвищення рівня кваліфікації;

- отримання мовної практики;
- розширення світогляду, набуття розуміння реальних умов ринкової економіки.

2) для всього суспільства:

- зменшення рівня безробіття в країні;
- шляхом переказу коштів підвищення рівня життя членів родин трудових мігрантів;
- зниження соціальної напруги в умовах економічної кризи;
- зниження навантаження на соціальні фонди;
- підвищення кваліфікації реемігрантів;
- поширення в суспільстві цінностей жити в умовах культури демократичного суспільства.

Попри позитивні наслідки міграції існують і негативні наслідки, до яких слід віднести:

- нерентабельність та втрати від вкладень в освіту і підготовку фахівців;
- втрата висококваліфікованих кадрів;
- зменшення народжуваності, старіння нації, зростання демографічного навантаження на працюючих на внутрішньому ринку;
- зменшення податкових надходжень та відрахувань у соціальні фонди;
- зростання на внутрішньому ринку цін на товари і послуги при існуючій низькій купівельній спроможності основної частини населення та ін. [7]

З огляду на всі негативні наслідки зовнішньої міжнародної міграції з України потрібно виробити державну міграційну політику, яка могла б подолати всі негативні наслідки та раціонально використовувати позитивні для економічного розвитку країни. Виробленню раціональної міграційної політики перешкоджає відсутність чіткої статистичної інформації про масштаби міграції робочої сили з України. Цьому заважає низка факторів: затягування процесу приєднання України до міжнародних конвенцій з питань соціального захисту трудових мігрантів, недосконалий механізм легального працевлаштування українських мігрантів за кордоном на основі системи міждержавних угод та міжурядових договорів. Проте основною проблемою в Україні є не повною мірою задіяність важеля регулювання такого, як створення привабливого ринку праці та умов гідної зайнятості робочих кадрів. Таким чином, вирішення проблем, які пов'язані з трудовою міграцією, стає одним із найважливіших завдань держави. Задля їх вирішення слід використовувати заходи з макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки; створення робочих місць та розширення іноземного інвестування. Зовнішні заходи повинні забезпечити цивілізовані форми еміграції працівників та можливість їх вільного повернення на батьківщину, ввезення валюти, а також гарантії українським мігрантам захисту їхніх трудових прав за кордоном.

Висновки з проведеного дослідження. Процеси міжнародної трудової міграції є невід'ємною складовою розвитку міжнародних економічних від-

носин. На даний момент глобалізація прискорює процеси міжнародної міграції трудових ресурсів. Україна бере активну участь в міжнародній міграції робочої сили. Міжнародна трудова міграція з України є однією з найважливіших проблем країни, набула масового характеру та потребує вирішення. Ситуація, що склалася в Україні, потребує від державних органів влади зважених законотворчих, організаційних заходів у сфері демографічної, міграційної політики, спрямованих на створення нових робочих місць з належним рівнем заробітної плати та відповідною соціальною захищеністю, вдосконалення існуючої системи освіти, підвищення рівня охорони здоров'я та зростання народжуваності тощо. Отже, першочерговими завданнями, зважаючи на все вище зазначене, є врегулювання вікової структури виїзних міграційних процесів, – запобігання масовому виїзду економічного активного населення та молодих кваліфікованих кадрів з України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Римаренко Ю. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри / Ю. Римаренко. – К., 1998. – 912 с.
2. Forbes.Ukraina [Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdili-ukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>
3. Нестерова А. А. Тенденции развития международной трудовой миграции: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/20072/1/nesterova_BMW_2009.pdf
4. Гнатюк Т. О. Сучасні міграційні процеси: світові тенденції, європейські та українські особливості: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-19.pdf
5. Dvell F. Ukraine – Europe's Mexico / Frank Dvell //Central and East European migration. Research Resources Report 13: Country Profile // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.compas.ox.ac.uk>
6. Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1>
7. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України / О. М. Петроє, В. Т. Васильєв // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2015. – № 4. – С. 93-100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_16
8. Міграція як чинник розвитку в Україні: [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini
9. Міграція в Україні: факти і цифри: [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf
10. УІПП. Україна 2020: демографічний та міграційний виміри безпеки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uipp.org.ua/news/proektni-publikatsiyi/ukrayina-2020-demografichni-ta-migratsijni-vimiri-bezpeki.html>

REFERENCES:

1. Rymarenko Yu. Migrants in the current world: global, regional and national dimensions / Yu. Rymarenko. – K., 1998. – 912 p.
2. Forbes.Ukraine [Elektronnyi resurs]–Rezhym dostupu: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdili-ukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>
3. Nesterova A. A. Tendentsyy razvytyia mezhdunarodnoi trudovoi myhratsyy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/20072/1/nesterova_BMW_2009.pdf
4. Hnatiuk T. O. Suchasni mihratsiyni protsesy: svitovi tendentsii, yevropeyski ta ukrainski osoblyvosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-19.pdf
5. Dvell F. Ukraine – Europe's Mexico / Frank Dvell //Central and East European migration. Research Resources Report 13: Country Profile // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.compas.ox.ac.uk>
6. Vseukrainska informatsiino-analitychna shchomisiachna hazeta «Mihratsiia» [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1>
7. Mizhнародna trudova mihratsiia: analiz sytuatsii ta naslidkiv dlia Ukrainy / O. M. Petroie, V. T. Vasiliev // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Serii : Derzhavne upravlinnia. – 2015. – # 4. – S. 93-100. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_16
8. Migrants in Ukraine: facts and figures [Elektronnyi resurs]-Rezhym dostupu: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini
9. Migration in Ukraine: facts and figures [Elektronnyi resurs]-Rezhym dostupu: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf
10. UIPP. Ukraine 2020: demographic and migration dimensions of security [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://uipp.org.ua/news/proektni-publikatsiyi/ukrayina-2020-demografichni-ta-migratsijni-vimiri-bezpeki.html>